

Utopia Beringtona w nowym francuskim tłumaczeniu

Rec.: Simon Berington, *Les Mémoires du Sieur Gaudence de Lucques* [*The Memoirs of Signor Gaudenzio di Lucca*, 1737], tłum. i opr. Jean-Michel Racault, Presses Universitaires Indianocéaniques, Université de La Réunion 2024, 318 s.

Jean-Michel Racault nadal kontynuuje swoją misję, której celem jest aktualizacja ważnych dzieł należących do gatunku utopii („*un programme personel de republications de textes anciens*”)¹ w języku francuskim, czy to w formie współczesnych edycji krytycznych czy tłumaczeń na francuski dzieł powstałych w języku angielskim. Nadeszła pora na angielskie dzieło, które jego tłumacz i komentator nie waha się nazwać „arcydziełem” (s. 7). J.-M. Racault stwierdza sam z nietajonym zdziwieniem, że opublikowany przez niego komentarz jest, jak się zdaje, jednym z bardziej gruntownych, jakie poświęcono utopii Beringtona².

¹ Po swoich dwóch zasadniczych pracach, które stanowią najsolidniejsze opracowanie i omówienie w języku francuskim gatunku utopijnej fikcji w XVII i XVIII wieku (*L'utopie narrative en France et en Angleterre, 1675-1761*, The Voltaire Foundation, Oxford 1991; *Nulle part et ses environs : Voyage aux confins de l'utopie littéraire (1657-1802)*, Presses de l'Université de Paris-Sorbonne, Paryż 2003), J.-M. Racault podjął wyzwanie nowego wydania najważniejszych tekstów literackich, które ilustrują gatunek: *Trois récits utopiques classiques: Gabriel de Foigny*, La Terre Australe connue; *Denis Veiras*, Histoire des Sévarambes; *Bernard de Fontenelle*, Histoire des Ajaoiens, opr. J.-M. Racault, Presses Universitaires Indianocéaniques, Université de La Réunion 2020; François Leguat, *Voyage et aventures en deux îles désertes des Indes orientales* [1707] wraz z Julien Tafforet, *Relation de l'île Rodrigue* [1726] et d'Alexandre-Gui Pingré, *Voyage à Rodrigue* [1761-1763], opr. J.-M. Racault, Editions Classiques Garnier, Paryż 2022, s.1-390 [wznowienie wydania z roku 1995]; Peter Longueville, *L'Ermite anglais ou les aventures de Philippe Quarll* [*The Hermit, 1727*], tłum. i opr. J.-M. Racault, Presses Universitaires Indianocéaniques, Université de La Réunion 2023.

² Warto tu odnotować obecność polskiego tłumaczenia ze wstępem w bibliografii naukowej. S. Berington, *Pamiętniki Gaudentia di Lucca*, tłum. Klaudia Kubis, op. Artur Blaim, Krzysztof Filip Rudolf, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2019. J.-M. Racault przyznaje, że nie konsultował tego wydania, ale podaje je w swojej bibliografii. Dodajmy, że Artur Blaim kieruje się dość podobną motywacją jak J.-M. Racault, patronując publikacjom tłumaczeń w języku polskim najważniejszych dzieł utopijnego pisarstwa.

Postać samego Simona Beringtona (1679/80-1755) jest prawdopodobnie praktycznie nieznana polskiemu czytelnikowi, a nawet osobom interesującym się literaturą angielską. Był on katolickim księdzem, pochodzącym ze szlacheckiej, angielskiej rodziny, który wychował się i ukończył studia we Francji. Tam też przebywał w środowisku politycznych emigrantów zebranych wokół dworu Jakuba II Stuarta w Saint-Germain en Laye. Prawdopodobnie do 1716 roku wykładał literaturę i filozofię w Angielskim Kolegium w Douai. Po powrocie do Anglii, aż do swojej śmierci zajmował się katolicką biblioteką w Gray's Inn. Jego dzieła stworzone w tym czasie podejmują szeroką gamę tematów rozciągającą się od teologii aż po politykę. Wydaje się, że jedynym utworem fabularnym są *Pamiętniki Gaudentio di Lucca*³. To dzieło z 1737 roku cieszyło się dużą popularnością aż do początków XIX wieku, ale później zostało stopniowo zapomniane.

J.-M. Racault świadomie podjął się translatorskiego wyzwania proponując francuskojęzycznym czytelnikom wersję, która próbuje jak najwierniej oddać piękno oryginału. Dwa pierwsze tłumaczenia na francuski z XVIII wieku są rzetelnie odnotowane, lecz ich strategia adaptacyjna, zdaniem badacza, pozbawia dzieło pierwotnej wymowy. Recenzowana tutaj publikacja zawiera przedmowę wraz z bibliografią (s. 7-87), tekst właściwy utworu (s. 89-313) oraz indeks imion postaci historycznych lub fikcyjnych wspomnianych w komentarzu lub utworze właściwym z wyłączeniem nazwisk badaczy (s. 315-318). Dodajmy, że po wstępie zamieszczono reprodukcję *Royaume et désert de Barca, et l'Égypte divisée en ses douze Casifs ou gouvernements* Sansona d'Abbeville'a z 1665, która pozwala czytelnikowi uchwycić w przybliżeniu geograficzne wyobrażenie ziem z XVII i XVIII wieku, na których terenie rozgrywa się akcja powieści (s. 79).

Przedmowa tłumacza-wydawcy składa się z kilku części. Na początek badacz podejmuje kwestię autorstwa dzieła, które często przypisywano Berkeley'owi (s. 11-17). Następnie odrzuca interpretację powieści jako zacofanej utopii (s. 17-20), której naturę można lepiej zrozumieć w odniesieniu do kodów gatunkowych oraz do pozostałej twórczości Beringtona (s. 20-26), w której komentuje wybrane pozycje. Z kolei wskazuje nawiązania w *Pamiętnikach Gaudentio di Lucca* do wzorców formalnych, które utwór czasami zdaje się łamać (s. 27-36). Złożona, kilkupoziomowa konstrukcja narracji zostaje rozłożona na poszczególne warstwy (s. 36-42). Po części, która próbuje nakreślić strukturę narracji opartą na schemacie policyjnego dochodzenia prowadzonego przez inkwizycję (*enquête*) (s. 42-47), badacz omawia charakterystykę fikcyjnego społeczeństwa Me-

³ Do źródeł bibliograficznych, które J.-M. Racault wymienia, warto jeszcze dodać A. Blaim, *Gazing in Useless Wonder. English Utopian Fiction 1516-1800*, Peter Lang, Oxford 2013, s. 114-125.

zzoraniu (s. 47-55). Dzieło Beringtona skrywa również dawkę głębokiej refleksji antropologicznej wedle XVIII-wiecznych założeń (s. 56-64). Badacz wskazuje przy tym na niespójności w konstrukcji dzieła oraz proponuje ich wytłumaczenie w duchu epoki (s. 64-76). Na sam koniec J.-M. Racault omawia wybory metodyczne, które kierowały nim w przedstawionej publikacji (s. 76-78).

J.-M. Racault, znawca strategii i schematów gatunkowych, od samego początku wskazuje podstawowe założenia, którymi kieruje się dzieło Beringtona. Utwór ten wpisuje się w grupę tekstów, które licznie powstawały i krążyły wśród francuskojęzycznych i anglojęzycznych czytelników w latach 1675-1761, to jest w tzw. złotym wieku utopii⁴. Powtarzalność tego modelu z końca XVII wieku oraz jego wariacji jest traktowana jako jeden z punktów wyjścia do analizy specyfiki tej formy gatunkowej, której jednym z najlepszych przykładów okazuje się dzieło Beringtona. Kategoria *réécriture* jest jednym z podstawowych założeń, które pozwalają na rzucenie, przynajmniej częściowo, nowego światła na te zagadkowe teksty oraz pozwala lepiej zrozumieć wrażliwość czytelników przełomu XVII i XVIII wieku. Dość często postrzegany jako marginalny, korpus utopijnych powieści oddaje ówczesne zainteresowania fikcyjnymi narracjami, które nie tyle proponują jednoznaczne przesłanie, co raczej zapraszają czytelnika do poszukiwania tego przesłania, kiedy suma narracyjnych i fikcyjnych strategii zniekształca je, zaciera lub wręcz usuwa⁵.

Omawiany komentarz wychodzi ze ściśle określonej definicji, jaką niestrudzony filolog ukuł przed laty, a która ciągle aktualna, kładzie silny akcent na literacki wymiar gatunku utopii, oparty na dziełach Denisa Veirasa i Gabriela de Foigny⁶. Wierność tej decyzji metodologicznej nie dziwi u profesora literatury francuskiej, przywiązanego do filologicznego rygoru i jasności analizy, tym bardziej, że prowadzi ona do bardzo satysfakcjonujących wniosków.

⁴ Redaktorzy *Dictionnaire de l'utopie au temps des Lumières* podkreślają, że w ciągu XVIII wieku powstało około 150 utworów, które wykorzystują tę formę gatunkową w różny sposób. Ich obserwacje pokrywają się z komentarzami J.-M. Racaulta, które dotyczą definicji utopii oraz jej periodyzacji. *Dictionnaire critique de l'utopie au temps des Lumières*, red. Bronisław Baczek, Michel Porret, François Rosset, Georg Éditeur, Chêne-Bourg 2016.

⁵ Obserwacje J.-M. Racaulta łączą się np. z pracami Colasa Duflo, który wskazuje na specyfikę oświeceniowego pisarstwa czyniącego z fikcji teren eksperymentów założeń i koncepcji tradycyjnej i nowej filozofii. C. Duflo, *Les Aventures de Sophie : La philosophie dans le roman au XVIIIe siècle*, CNRS Editions, Paryż 2013.

⁶ J.-M. Racault, *L'utopie narrative en France et en Angleterre*, op. cit., s. 22. Odnajdujemy, że od niedawna polski czytelnik może odkryć dzieło Veirasse'a w tłumaczeniu: *Historia Sewarambian*, tłum. i opr. Przemysław Kossakowski, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2024.

We wprowadzeniu J.-M. Racault daje czytelnikowi erudycyjny podkład do zrozumienia zawitych i wieloznacznych zagadnień poruszanych przez Beringtona. Konsekwentnie omawia najważniejsze zagadnienia narracyjnej konstrukcji, wskazując na intertekstualny dialog między najważniejszymi dziełami epoki. Te fikcyjne *Pamiętniki* nie tylko sugerują związki między pisarstwem angielskiego katolika a przygodami Gaudentia, ale również wymagają wnikliwej obserwacji argumentów, które padają w wyobrażonych negocjacjach ze zwolennikami różnych filozoficznych opcji: wolnomyślicieli, ateistów, deistów, zwolenników Hobbesa czy innych interpretatorów rodzącej się antropologii. J.-M. Racault z filologiczną sumiennością przywołuje nieznane źródła, których treść dostarcza koniecznego uzasadnienia fikcyjnej fabuły, jak na przykład omówienie maszyny inkwizycji, którą syntetycznie przedstawia treść relacji Charles'a Dellona z 1687 roku. Ale chyba najbardziej zachwyca odwaga egzegety, który postanawia zmierzyć się z zawitymi, ale istotnymi niejednoznacznościami dzieła. Entuzjazm badacza wyrażony w sformułowaniu „*Essayons pourtant*” przynosi bardzo ciekawą lekturę luki tekstualnej, która ukrywa przed czytelnikiem ważne elementy biografii narratora-podróżnika a którą często próbowali zapełnić niezręczni imitatorzy Beringtona. Wyzwanie odsyła do estetyki typowej dla oświeceniowej zabawy intelektualnej, która z jednej strony opiera się na stosowaniu różnych wybiegów z zakresu opowiadania genetycznego omawianego przez Jana Hermana⁷, a z drugiej znajduje przyjemność w subtelnej grze niedopowiedzeń. Najbardziej zastanawiające fragmenty dzieła Beringtona, takie jak luka tekstualna czy epizod karnawału w Wenecji, uzyskują stosowne omówienie, które nie odbiera im uroku, ale pozwala jeszcze bardziej docenić smak tajemnicy.

W oryginale Beringtona tekst jest ciągły, nie ma podziału na rozdziały z wyjątkiem części poświęconej opisowi społeczności Mezzoranii, w której autor i wydawca zamieszczają nagłówki: „*Of Their Religion*”, „*Of Their Opinion Concerning the Transmigration of Souls and the Science of Physiognomy*”, „*Of Their Laws and Customs*”, „*Of Their Form of Government*”, „*More Particulars of Their Publick Œconomy*” i „*The Education of Their Women, and Marriages*”⁸. Oddzielne miejsce zajmują „Uwagi signora Ruediego”, które w oryginalnym wydaniu zajmują dwie strony. J.-M. Racault zdecydował się na podzielenie całego tekstu *Pamiętników* na cztery części, nadając im nazwy odzwierciedlające symetrię etapów narracji oraz konstrukcji ramowej utworu: „*Vers l'Orient*”, „*Vers la Mezzoranie*”, „*En*

⁷ J. Herman, *Le récit génétique au XVIIIe siècle*, Voltaire Foundation, Oxford 2009.

⁸ S. Berington, *The Memoirs of Signor Gaudentio di Lucca, taken from his confession and examination before the Fathers of the Inquisition at Bologna, in Italy*, T. Cooper, Londyn 1737, s. 187, 195, 202, 207, 214.

Mezzoranie” i „*Vers l’Occident*”; co pozwoliło na przesunięcie adnotacji Rhediego na dół strony z wcześniej ustaloną sygnalizacją „N.D.S.R.: notes érudites du Sieur Rhedi” (s. 78). Badacz i tłumacz uzasadnia wybraną organizację swoją własną decyzją, która z pewnością wynika z troski, aby współcześni czytelnicy oraz badacze mogli łatwiej czerpać z opublikowanego ponownie dzieła (s. 78).

Opracowanie i tłumaczenie J.-M. Racault jest kolejną pozycją naukową, która przybliży nam nie tylko literackie formy oświeceniowego pisarstwa, ale wprowadza w grę filozoficznych spekulacji. Francuska publikacja zasługuje na uwagę zainteresowanych literaturoznawców, historyków a nawet filozofów.

Stanisław Świtlik

(Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II)